

# Karczmarczuk, Roman

---

"Wśród buszu i czarowników, antologia polskich relacji o ludach Afryki", wybór i komentarze Antoni Kuczyński, Wrocław 1990 : [recenzja]

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 36/2, 137-139

---

1991

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



*Wśród buszu i czarowników, antologia polskich relacji o ludach Afryki.* Wybór i komentarze Antoni Kuczyński. Ossolineum Wrocław, 1990, ss. 446.

Afryka stanowi drugą co do wielkości część świata, zajmującą powierzchnię około 30 mln km kw. Mimo że znajduje się tak blisko Europy, należy do najpóźniej zbadanych kontynentów. Jakkolwiek północne obszary tego rozległego lądu były penetrowane od czasów antycznych, to jednak jego wnętrze poznano dopiero w drugiej połowie XIX wieku. W tym czasie byliśmy pozbawieni niepodległego bytu państwowego i dlatego nie mogliśmy uczestniczyć w odkrywaniu Czarnego Łądu. Niemniej jednak, tam gdzie jakiemuś Polakowi udało się dołączyć do obcej wyprawy, jego osiągnięcia zasługiwały na uwagę. Afrykańskie problemy rozpatrywane przez naszych badaczy i podróżników nie są znane szerokiemu ogółowi społeczeństwa i dlatego dobrze się stało, że omawiana antologia ujrzała wreszcie światło dzienne. Jej autor jest z wykształcenia etnografem i socjologiem wykazującym wysoki poziom wiedzy, czego dowodem są liczne artykuły i rozprawy zamieszczone przeważnie w takich czasopismach, jak „Lud” i „Etnografia Polska”. Największe uznanie przyniosło mu jednak doskonałe dzieło pt. *Syberyjskie szlaki* (1972), które szybko zniknęło z witryn sklepowych. Nie mniejsze powodzenie miała książka zatytułowana *Ludy dalekie a bliskie* (1989) powstała w wyniku jego podróży naukowych na Syberię i do Japonii, podejmowanych w latach sześćdziesiątych. Zawarte w niej opisy etnograficzne oparte o spostrzeżenia polskich zesłańców stanowią nowość w naszej literaturze.

Wydana obecnie antologia dotyczy polskiego wkładu do badań etnograficznych Czarnego Łądu. Składa się z 18 relacji obejmujących różne połacie Afryki. Pierwszą zredagowano na podstawie materiałów zebranych przez Ludwika Bystrzonowskiego (1797-1878), który z inicjatywy księcia Adama Czartoryskiego wyjechał w 1840 roku do Algierii, aby uczestniczyć w walkach przeciw Abd-el-Kaderowi i przestudiować zasady wojny partyzanckiej. Po powrocie wydał w Lipsku książkę pod kryptonimem *L.h.r. B. O Algierii, a głównie o wypadkach zaszłych w tym kraju od zajęcia onego przez Francuzów*. Zawarte są w niej wiadomości o życiu i kulturze Arabów oraz o podboju tego obszaru przez Francuzów.

Relacja druga obejmuje algierskich Kabylów, świetnie scharakteryzowanych przez naszego wybitnego botanika prof. Józefa Tomasza Rostafińskiego. W wyniku swoich podróży po Afryce Północnej opublikował on w Krakowie (1888) bardzo interesującą pracę pt. *Z Algierii. Przyroda i ludzie*.

W relacji trzeciej znajdujemy fragment dedykowany ludowi Zulu-Kosa, zwanemu dawniej Kaframi lub Zulusami. Pochodzi on z dzieł znakomitego badacza Afryki Południowej prof. Antoniego Rehmana. W relacji czwartej widnieje ciekawy opis obyczajów afrykańskich tubylców, zaczerpnięty z wspomnień Władysława Jagińkowskiego (1859-1930), uczestniczącego w wojskowych ekspedycjach francuskich w Dahomeju, Senegalii i na Madagaskarze.

Relacja piąta umożliwia nam poznanie różnorodnych i bogatych kultur zachodnioafrykańskiego lasu deszczowego. Zawdzięczamy ją Stefanowi Szolc-Rogozińskiemu (1861-1896), organizatorowi polskiej wyprawy naukowej do Kamerunu. Dane etnograficzne zawarte w relacji szóstej, a odnoszące się do plemion z grupy Bantu wschodnich, odnotowano z pamiętników Antoniego Pisulińskiego (1860-1950), przebywającego w Afryce przez dziesięć lat.

Do przygotowania relacji siódmej posłużyła książka Leopolda Janikowskiego (1855-1942) pt. *W dżunglach Afryki. Wspomnienia z polskiej wyprawy afrykańskiej w latach 1882-1890*, Warszawa 1936. Dotyczy ona plemienia Bubishiów, ich dziejów, religii i kultury. W ósmej dostrzegamy interesujący opis Natalu i Zulusów. Wyszedł on spod pióra Stefana Poraj-Suchockiego (1865-1905), przyrodnika badającego kilka lat Afrykę Południową.

Na stronicach relacji dziewiętej uwypuklono dorobek księdza Alojzego Majewskiego (1869-1947), który jako misjonarz mieszkał pięć lat w Kamerunie. Zgromadził sporo legend i opowieści murzyńskich stanowiących następnie podstawę do jego licznych publikacji. W relacji dziesiątej wykorzystano prace wybitnego antropologa Jana Czekanowskiego (1882-1965), biorącego udział w wyprawie ks. Adolfa Fryderyka Meklemburskiego do Afryki Środkowej. Badał on m.in. sytuację kobiety oraz dziecka z plemienia Bahutu i zebrał wiele danych o instytucji małżeństwa, rozwodach, ślubach itd.

Relacja jedenasta opiera się na obserwacjach dokonanych przez zoologa Antoniego Jakubskiego (1885-1962) w Afryce Wschodniej, zaś dwunasta na materiale zaczerpniętym z publikacji Antoniego Dębczyńskiego (1893-?) pracującego w Kongo Belgijskim. Opisane przez niego plemiona zaludniały obszar tzw. wilgotnej sawanny Afryki Równikowej i należały do grupy Bantu.

W relacji trzynastej mamy informacje o Bambundach, znanych również jako Mbuni. Zajmował się nimi Henryk Gordziałkowski (?), absolwent Szkoły Medycyny Tropikalnej w Brukseli, który trzy lata spędził w Kongo Belgijskim. Wrócił do kraju w 1933 roku i wydał książkę pt. *Czarny sen*. Zawiera ona wiele wartościowych wątków etnograficznych.

Relacja czternasta pozwala czytelnikowi zapoznać się z tubylczą ludnością Angoli. Wykorzystano tu prace Jerzego Chmielewskiego (1905-?), jednego z założycieli Związku Pionierów Kolonialnych, badającego możliwości osadnictwa polskiego w Angoli. W relacji piętnastej widnieje wyczerpująca charakterystyka chamicznego ludu Watussi. Jej autor Leon Sapieha był zapalonym myślim i podróżnikiem. W latach 1926-1927 przebywał w Kongo Belgijskim, a w dwa lata później dotarł do grupy wulkanów Rwand, a następnie nad jezioro Tanganika. Swoje wrażenia zawarł w książce zatytułowanej *Wulkany Kivu. Wspomnienia z podróży*, Kraków 1934.

Cenna jest również relacja szesnasta pochodząca z publikacji Ludwiki Ciechanowskiej (?), która w 1931 r. jako dziennikarka podróżowała po Saharze, interesując się życiem Mzabitów i Tuaregów. Poświęciła im wiele miejsca w książce pt. *W sercu Sahary, Algier-Mzab-Tidikelt-Hoggar*, Warszawa 1933. Do przygotowania relacji siedemnastej posłużył artykuł prof. Romana Stopy (1895-?) *Hotentoci* zamieszczony w czasopiśmie „Lud”: 38, 1947. Znajdujemy tam mnóstwo wiadomości odnoszących się do życia i obyczajów tego ludu pasterskiego, spokrewnionego z Buszmenami.

Relację osiemną sporządzono na podstawie pracy prof. Andrzeja Waligórskiego (1908-1974) wydrukowanej w dwumiesięczniku „Etnografia Polska”: 7, 1963 pt. „*Studia nad więzią terytorialną i rodziną wschodnioafrykańskiego plemienia Luo*”. Jego badania prowadzone w Kenii na zlecenie Uniwersytetu Londyńskiego przyczyniły się do lepszego poznania plemienia Luo, należącego do tzw. grupy etnicznej Nilotów żyjących w dorzeczu górnego Nilu.

Chronologiczny zestaw poszczególnych relacji zawartych w prezentowanej antologii sięga od początków XIX wieku do lat czterdziestych naszego stulecia. Ich opracowanie, a przede wszystkim odpowiednia selekcja były zabiegiem niezmiernie trudnym i ryzykownym. Niemniej jednak dobór materiału w wersji Antoniego Kuczyńskiego okazał się trafny i słuszny. Spośród licznych opisów i opowiadań o różnym ciężarze gatunkowym udało mu się wyodrębnić te, które są najbardziej wartościowe i sugestywne. Poprzedził je wyczerpującymi notkami biograficznymi cytowanych autorów, pozwalającymi lepiej poznać całokształt ich twórczości naukowej. Jest to pierwsza w naszym piśmiennictwie udana próba nakreślenia polskich osiągnięć w zakresie etnografii Afryki. A przecież pamiętać należy, że zostały one dokonane przez przedstawicieli Narodu wykreślonego przez zaborców z mapy Europy i nie czerpiącego zysku z bogatych kolonii.

Cennym uzupełnieniem tej interesującej książki są liczne ilustracje (w sumie 64), przedstawiające m.in. portrety naszych badaczy Czarnego Łądu, typy ludności zamieszkującej rozległe tereny od Sahary do Przylądka Dobrej Nadziei, wygląd osiedli, zbiór kawy, widok bazaru itd.

W następnym wydaniu tej pożytecznej pracy należy uwzględnić jakieś opracowanie kartograficzne z uwidocznieniem szlaków podróży i terenów badań naszych rodaków.

*Roman Karczmarczyk*  
(Wrocław)

*Vědecká revoluce 17. století, Věda v průmyslové revoluci.* Praca zbiorowa pod redakcją Jana Janko i Jaroslava Folty, 20 tom prac z dejin přírodních věd, Praha 1986.

W ostatnim okresie coraz bardziej zaznacza się tendencja, by rozpowszechnić nauczanie historii nauk ścisłych i przyrodniczych i poświęcić im pewną ilość godzin w programach szkół wyższych. W poszczególnych krajach stosowane są różne metody pokonania przeszkód stojących na drodze urzeczywistnieniu tej tendencji, a mianowicie braku wykładowców i podręczników. W Polsce Sekcje Historii Towarzystw Naukowych organizują kilkudniowe Szkoły, poświęcone historii danej dyscypliny. Odbyła się w ostatnich latach taka szkoła, której tematem była historia matematyki oraz dwie szkoły poświęcone historii chemii. Przewidywane jest kontynuowanie tej akcji.

Inną metodę przyjęli nasi południowi sąsiedzi. Zakład Historii Nauk Przyrodniczych Instytutu Historii Czechosłowackiej i Powszechnej Czechosłowackiej Akademii Nauk organizuje dla wykładowców wyższych uczelni seminaria poświęcone rozwojowi nauki w poszczególnych okresach. Pierwszy wykład w sposób ogólny charakteryzuje cechy danego okresu i najistotniejsze zmiany, które wówczas zachodzą w nauce, a następnie przedstawiają rozwój poszczególnych nauk, nie raz nawiązując do okresów przeszłych, niekiedy zaś wskazując wpływ na okresy późniejsze. W latach 1983 i 1984 odbyły się dwa takie seminaria, z których pierwsze poświęcone było skutkom rewolucji przemysłowej w XVIII wieku, a właściwie rozwojowi nauki w latach 1780-1870, drugie zaś — rewolucji naukowej w XVII wieku. Materiały obu tych seminariów opublikowano obecnie techniką małej poligrafii jako 20 tom Prac z Historii Nauk Przyrodniczych w nakładzie 450 egzemplarzy przeznaczonych dla uczestników tych seminariów. Publikacja składa się z trzech części. Pierwsza zawiera wykłady wygłoszone na seminarium w 1984 roku, druga — w 1983 roku, w trzeciej Jaroslav Foltá przedstawił stan nauczania historii nauki i techniki w czzechosłowackich szkołach wyższych.

Pierwszą część otwiera więc wprowadzający wykład Luboša Novego, w którym autor przedstawił poglądy różnych dzisiejszych historyków nauki dotyczące rewolucji naukowej XVIII wieku, a następnie jako cechy charakterystyczne tej rewolucji wymienił powstanie ścisłej więzi pomiędzy naukami przyrodniczymi a matematyką oraz zacieśnianie się więzi pomiędzy samymi badaczami. Przejawem tego są Towarzystwa Naukowe (Akademie), które pojawiły się w głównych ośrodkach naukowych oraz czasopisma wydawane przez te Towarzystwa. W następnych referatach podkreślono, że rewolucja polegała na oderwaniu się od koncepcji arystotelesowskich i zdominowaniu nauki przez podejście ilościowe.

I tak za twórców sprzecznych z koncepcjami Arystotelesa poglądów, że ciała niebieskie są tworamii podobnymi do Ziemi, Ivan Ulehla w wykładzie zatytułowanym „Od Kopernika